

Як висвітлювати тему
перехідного правосуддя
в Україні:
рекомендації для ЗМІ

Activity supported by the
Canada Fund for Local Initiatives
Activité réalisée avec l'appui du
Fonds canadien d'initiatives locales

Canada

Це видання здійснене за фінансової підтримки Канадського фонду підтримки місцевих ініціатив. Думки, які містяться в цих матеріалах, належать авторам цього видання і не відображають погляди Канадського фонду підтримки місцевих ініціатив.

Автори:

Денис Кобзін
Світлана Щербань

Висловлюємо щире подяку журналістам та представникам громадянського суспільства, які взяли участь у 4 робочих зустрічах восени 2021 року, проведених Харківським інститутом соціальних досліджень щодо обговорення теми примирення та перехідного правосуддя в Україні.

© Харківський інститут соціальних досліджень, 2022

ЗМІСТ

СХЕМА 1. ГЛОСАРІЙ	4
СХЕМА 2. ЩО ТАКЕ ПЕРЕХІДНЕ ПРАВОСУДДЯ?	6
СХЕМА 3. НА ЩО СПІРАТИСЯ ЖУРНАЛІСТУ	8
СХЕМА 4. ЯК ГОВОРИТИ ПРО ПЕРЕХІДНЕ ПРАВОСУДДЯ	9
СХЕМА 5. ОБОВ'ЯЗКИ ЖУРНАЛІСТА, ЯКИЙ ОСВІТЛЮЄ ТЕМУ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ	11
СХЕМА 6. ТЕМИ, ЯКІ ПОТРІБНО ОСВІТЛЮВАТИ У РАМКАХ МАТЕРІАЛІВ ПРО ПЕРЕХІДНЕ ПРАВОСУДДЯ	13
СХЕМА 7. ЯК ПЕРЕХІДНЕ ПРАВОСУДДЯ ВІДОБРАЗИТЬСЯ НА ЛЮДЯХ	15

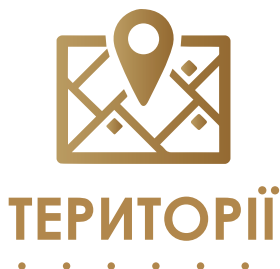

СХЕМА 1. ГЛОСАРІЙ

Напевно, найважливішим кроком до чесної розмови про мир та перехідне правосуддя є встановлення глосарію термінів, якими описується конфлікт та все, що відбувається після нього. Потрібна колосальна робота, тисячі годин дискусій та обговорень, щоб прийти (або хоча б наблизитись) до загального розуміння ключових термінів, якими оперують при описі конфлікту. Саме загальне трактування дозволить зменшити кількість непорозуміння, нерозуміння та відвертих маніпуляцій у медіа, здатних якщо не розпалити конфлікт, то ускладнити процес примирення та відкритої розмови, спрямованої на встановлення миру та подолання наслідків конфлікту. Таким чином, як би це не парадоксально звучало, серйозній розмові про конфлікт і його наслідки має передувати ще більш серйозна розмова, в якій буде визначено значення ключових термінів, якими зазвичай описують конфлікт. Нижче ми наводимо список найважливіших термінів, який, однак, не є вичерпним:

Необхідно зрозуміти якими словами описувати те, що відбувається під час конфлікту - війна, бойові дії (кого з ким), агресія (кого проти кого), боротьба (кого з ким, за що), революція (від чого). Від слів залежатиме і те, як люди розуміють ці події та як до них ставляться. Наближення до спільного знаменника в цьому випадку означатиме загальне розуміння причин та мотивів сторін, залучених до конфлікту.

Будь-який конфлікт відбувається на якихось територіях і найчастіше вони є його причиною. Різні сторони конфлікту та сторони, які не є безпосередньо залученими (наприклад, міжнародні організації) виробляють власні терміни для опису ситуації, що є відображенням різних підходів і неминуче веде до формування різного ставлення до того, що відбувається згодом. Для ефективного подолання конфлікту потрібна безперервна робота зі зближення підходів різних сторін в описі територій, охоплених конфліктом – окуповані (ким, з якою метою?), бойових дій (кого з ким), охоплені конфліктом (кого з ким), непідконтрольні – підконтрольні (кому).

Хоча встановлення правди про події конфлікту є ключовим завданням для подолання його наслідків та однією з гарантій того, що він не повториться в майбутньому, саме поняття «правда» завжди вкрай ідеологізоване та буквально понівечене пропагандою. Саме тому після закінчення воєн та диктатур створюються спеціальні механізми встановлення істини, наприклад «комісії правди» або «трибунали». Передбачається, що всебічний та об'єктивний розгляд подій конфлікту врешті-решт призведе до розуміння того, що, коли і як відбувалося. Проте чим раніше будуть встановлені критерії, які дозволять відокремлювати пропаганду чи брехню від правди; обговорено механізм перевірки достовірності; визначено пул джерел, яким можна довіряти, тим ближчими всі сторони будуть до загального розуміння істини.

Одним із найскладніших завдань «мови після війни» стає опис тих, хто брав безпосередню участь у бойових діях або стикався з ними чи їхніми наслідками. Як їх називати, яку конотацію будуть нести ці слова – від цього залежить і доля цих людей та їхніх сімей, і справедливість по відношенню до них після закінчення війни.

Комбатант, колаборант, жертва, біженець, переселенець, заручник, злочинець – все це є спробою описати суб'єктивний досвід людини, яка мала (навмисне чи ні) якусь роль у конфлікті. Тим не менш, у різних сторін конфлікту завжди буде діаметрально протилежне сприйняття цих людей – для одних вони герої, для інших – вороги; для одних - жертви, для інших – «справедливо покарані». Крім того, навіть усередині ідеологічно однорідних груп існує маса відтінків, пов'язаних з мотивацією, поведінкою, походженням, етнічною приналежністю тих, хто воював, і тих, хто постраждав. І саме тому визначення того, як називати таких людей, на що спиратися при виборі терміну при їх згадці – найважливіша частина роботи зі складання глосарію – кого можна так називати, а кого – ні; де лінія, що дозволяє визначити людину саме так; що треба робити далі із такими людьми? Від словника, який буде зрештою прийнято, і залежатиме доля цих людей у результаті.

УЧАСНИКИ КОНФЛІКТУ

СПРАВЕДЛИВІСТЬ

Одним із ключових термінів, який має містити однозначне визначення при висвітленні подій та кроків перехідного правосуддя, є «справедливість», яка є вкрай бажаним для всіх сторін конфлікту результатом, проте й так само недосяжним. Запитання про те, хто її встановлюватиме; на яких умовах; які критерії справедливості; де пройде межа компромісів заради рішень, які будуть хоча б мінімально справедливими для всіх, – усі ці питання залишатимуться відкритими ще довгий час після закінчення конфлікту. Однак це не означає, що робота з пошуку та встановлення справедливості не повинна проводитися.

АМНІСТІЯ

Питання про амністію, що неминує виникає після закінчення будь-якої війни, насамперед пов'язане з тим, що жодна справедливо працююча судова система не може ефективно переробити той великий масив даних і визначення долі людей, з яким вона може стикнутися після таких подій. Саме тому, а ще й для поступової побудови нової згоди в суспільстві та побудови нового суспільного договору, вводиться амністія – як спосіб подолати непотрібні, зайві покарання, прискорити заліковування постконфліктних ран у суспільстві та повернення всіх учасників подій до стабільного, мирного та передбачуваного життя. Загальне розуміння амністії, того, як вона має відбуватися, на яких умовах і для кого – одна з найважливіших тем постконфліктної журналістики.

ПРАВА ЛЮДИНИ

Залишаються наріжним каменем у кожній спробі висвітлення конфлікту та його наслідків. Чи діють вони для всіх; чи є обставини, коли від них можна відступати; хто є вразливою групою під час конфлікту; хто порушує права; що можна зробити, щоб захистити права простих людей – саме через цю призму необхідно висвітлювати події конфліктів та їх подолання, оцінювати якість досягнутого світу та запланований вихід із конфлікту. Саме дотримання прав людини, а не військова чи ідеологічна доцільність мають лежати у підготовці матеріалів, публікацій та запропонованих рішеннях подолання конфлікту. Варто зауважити, що це одне з найскладніших завдань у період конфлікту, а водночас і найлегше – адже термін «права людини» є одним із найбільш прописаних у міжнародних документах, які визнає більшість людей.

СХЕМА 2. ЩО ТАКЕ ПЕРЕХІДНЕ ПРАВОСУДДЯ?

ПОНЯТТЯ «ПЕРЕХІДНЕ ПРАВОСУДДЯ»

Робота суспільства з подолання наслідків великомасштабних порушень законності в минулому з метою забезпечення підзвітності, справедливості і примирення¹.

ЯКІ САМЕ ДІЇ ПЕРЕДБАЧАЮТЬСЯ? ВСТАНОВЛЕННЯ ІСТИНИ

- створення механізму збирання, зберігання та розповсюдження достовірної інформації про причини, перебіг та наслідки збройного конфлікту;
- забезпечення системної діяльності з документування та реконструкції подій, що стосуються збройного конфлікту.

ПОДОЛАННЯ БЕЗКАРНОСТІ

- ефективне розслідування та притягнення до відповідальності осіб, які вчинили воєнні злочини, злочини проти людяності, грубі порушення прав людини, а також інші кримінальні правопорушення, що скоєні в період збройного конфлікту;
- створення законів щодо амністії до осіб, які причетні до бойових дій, які не чинили воєнних злочинів, злочинів проти людяності, грубих порушень прав людини;
- забезпечення безпеки та захисту у судовому процесі постраждалим від збройного конфлікту, свідкам, журналістам та іншим фахівцям;
- залучення іноземних фахівців із розслідувань та судових розглядів злочинів проти людяності, воєнних злочинів, грубих порушень прав людини.

КОМПЕНСАЦІЯ ШКОДИ

- відновлення прав осіб, які потерпіли внаслідок збройного конфлікту;
- відшкодування шкоди потерпілим від збройного конфлікту через відновлення порушених прав, матеріальну компенсацію, реабілітацію, моральну сатисфакцію.

ГАРАНТІЇ НЕПОВТОРЕННЯ

- запровадження на державному рівні заходів, спрямованих на попередження збройних конфліктів, управління та врегулювання соціальних конфліктів;
- затвердження інформаційної та освітньої політик держави, з урахуванням права на правду про збройний конфлікт.

ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ

- поява чіткої та зрозумілої стратегії, спрямованої на подолання наслідків конфлікту із забезпеченням гідного ставлення до всіх громадян;
- зменшення впливу пропаганди;
- реінтеграція громадян, які проживали на територіях, охоплених конфліктом, у безпековий, економічний, правовий, політичний, соціальний, культурний, інформаційний простір;
- розбудова суспільного діалогу про шляхи подолання наслідків війни;
- напрацювання узгодженої національної нормативно-правової бази з питань подолання наслідків війни;
- підтримка міжнародних партнерів у реалізації заходів щодо подолання наслідків збройного конфлікту.

СХЕМА 3. НА ЩО СПИРАТИСЯ ЖУРНАЛІСТУ

РОЗРАХУНОК НА СИЛИ КРАЇНИ

Про це необхідно постійно пам'ятати, порівнюючи те, що відбувається в Україні з іншими конфліктами, що мають місце у світі. Кожен конфлікт є унікальним, але разом з цим вони мають багато спільного – це допомагає зрозуміти можливі перспективи. Крім того, люди повинні усвідомлювати, що вирішення конфлікту не прийде ззовні – треба над цим постійно працювати. Конфлікти та інші проблеми виникають регулярно, і світ не може турбуватися лише про нас, і тому рішення потрібно шукати нам самим та реалізовувати ці рішення також.

БУДЬ-ЯКА ВІЙНА ЗАКІНЧУЄТЬСЯ МИРОМ

Суть самої концепції перехідного правосуддя у цьому – мир можливий і якщо його хотіти, неминучий. Рано чи пізно пропаганда та емоції, які вона викликає підуть. Стане відомо більше правди про те, як починався конфлікт і зростуть покоління, які не залучені до цього конфлікту і хочуть звичайного життя без військових труднощів. Перехідне правосуддя готується заздалегідь і чекає саме на той момент, коли це станеться, – конфлікт буде закінчено, і постане питання про те, як жити далі.

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

На те, що мир у тому чи іншому вигляді можливий вказує досвід і світових воєн, і локальних конфліктів (наприклад, Балкан). За бажання – це готова енциклопедія рішень (як правильних, так і помилкових) і завдань, які потрібно вирішити, щоб уникнути продовження війни. Досвід країн та конфліктів, у яких не вийшло (наприклад, Судан або Нагірний Карабах) також дає масу інформації про можливості та рішення.

ЩО КАЖЕ МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Ключові тези досвіду побудови миру після конфлікту закладені у міжнародних нормативних актах та деклараціях – наміри захистити слабких та покарати винних у злочинах; захистити людей від повторення жаків війни; що робити з переселенцями та тими, хто воював; як відновити систему, що гарантує дотримання прав кожного. Багато міжнародних нормативних актів вже ратифіковані і потрібно лише почати їх дотримуватися, інші – ще чекають на ратифікацію. Також важливим джерелом інформації є діяльність міжнародних судів - Європейського суду з прав людини, Міжнародного кримінального суду. У їхніх рішеннях ми можемо побачити, як досягається справедливість і що вона можлива (навіть через десятки років).

ХТО ДОПОМОЖЕ ПОБУДУВАТИ СВІТ ПІСЛЯ ВІЙНИ

Важливо висвітлювати діяльність міжнародних організацій – ООН і не тільки. Це потрібно для того, щоб люди правильно розуміли їхній мандат, можливості та повноваження і не мали завищених чи хибних очікувань. Надання гуманітарної допомоги, моніторинг ситуації, відповідь на кризи, що виникають у ході війни і після неї – не вичерпний список можливостей для міжнародних організацій. Найважливіше, що вони можуть надавати експертну допомогу, навчати людей і бути представниками «третьої», об'єктивної сторони, яка не залучена до конфлікту, що життєво важливо при відновленні інститутів, діяльність яких будується на об'єктивності та неупередженості (наприклад, поліції та судів). Саме тому журналісту, який пише на теми перехідного правосуддя, важливо знати все різноманіття міжнародних організацій, знайомитися з їхньою роботою та представниками

СХЕМА 4. ЯК ГОВОРИТИ ПРО ПЕРЕХІДНЕ ПРАВОСУДДЯ

КОМУ МОЖНА КАЗАТИ? КОМУ ДОВІРЯЮТЬ, А КОМУ НІ?

Незважаючи на те, що багато хто відчуває потребу говорити про конфлікт та перехідне правосуддя, дослідження показують, що українці довіряють далеко не всім. Так, незважаючи на те, що найчастіше ці теми озвучуються політиками та українськими ЗМІ, більшість людей не довіряє ні тим, ні іншим, якщо йдеться про конфлікт. Громадські організації, міжнародні медіа, церква та громадські організації сприймаються як найменш заангажовані джерела, а відповідно і викликають більше довіри у людей.

ВІД ПЕРШОЇ ОСОБИ. ВІД ЛЮДИНИ ДО ЛЮДИНИ

Перенасиченість інформаційного поля, неможливість перевірити кожне повідомлення, повторювані повідомлення, непідтверджені повідомлення, пропаганда – все це веде до того, що люди починають закриватися від інформації про конфлікт; втрачають будь-яку віру у можливість його вирішення; спрощують картину подій; вішають ярлики; стають більш скептичними і, зрештою, втрачають інтерес. В цьому випадку

ЧИЯ ДУМКА ВАЖЛИВА?

Разом з тим, далеко не кожна громадська організація або міжнародний фонд і, тим більше, представник церкви прагне коментувати конфлікт і перехідне правосуддя, і очевидно, що не кожен і має. Одного бажання висловитися на таку чутливу тему недостатньо – небережна або така, що розпалює ненависть, теза може викликати непотрібний резонанс, роздутий пропагандою та використаний проти процесу примирення та подолання наслідків конфлікту. Якщо це громадська організація, вона має бути незалежною, політично незаангажованою, мати досвід роботи та працювати над тим, щоб конфлікт був закінчений; якщо міжнародна – мати позитивну репутацію, досвід роботи в Україні та бути незалежною.

одним з небагатьох варіантів, що залишаються, щоб достукатися до аудиторії, є історія таких же, як вони, простих людей, що опинилися в гущі подій, розказана ними самими. Відсутність редакційних політик, власників медіа, історія від першої особи викликає більше інтересу та довіри, ніж будь-яка інша. Проблеми, очікування, побоювання та дії простої людини в зоні конфлікту та за її межами – найбільш затребуваний сьогодні формат повідомлення про те, що «насправді» відбувається в конфлікті, і як це можна закінчити.

ІДЕОЛОГІЇ

Незважаючи на те, що ідеології зазвичай сильно спрощують картину світу, роблять її чорно-білою і сприяють швидше конфлікту, ніж примиренню, вони також повинні бути присутніми у розмові про перехідне правосуддя. Критичне та іронічне переосмислення ідеологічних наративів, які ускладнюють об'єктивне сприйняття подій, слів та дій людей – необхідна складова процесу примирення. Не тільки і не стільки засудження, як і інші форми перегляду ідеологічних закликів та штампів – чесний аналіз, сатира, співчуття, прийняття – все це може сприяти переробці травматичного досвіду конфлікту та включенню його у нове життя, яке буде будуватися після конфлікту.

ВРІВНОВАЖЕНІСТЬ

Ця риса необхідна чесному висвітленню будь-якої теми – зрештою більшість людей хочуть знати правду, щоб мати можливість самостійно давати оцінку подіям і формувати ставлення до того, що відбувається. Зазвичай нікому не подобається, коли йому кажуть, як сприймати і що думати з якого приводу. Саме тому незалежно від особистих переконань автора, будь-яка розповідь про конфлікт має бути врівноваженою – містити різні погляди; використовувати виважений підхід; давати трибуну кільком підходам; об'єктивно розглядати переваги та ризики кожного з підходів.

КЛІШЕ ТА СТЕРЕОТИПИ

Хоча, на відміну від ідеологій, кліше та стереотипи діють на нижчому рівні, сила їхнього впливу на сприйняття подій та людей вкрай висока. Тривале використання кліше при подачі інформації про конфлікт і способи його вирішення, а також про те, що буде після конфлікту («всіх помилують» або «всіх покарають»), веде спочатку до спрощеного розуміння того, що відбувається, а потім – до поступової втрати інтересу до теми. Саме тому повна відмова від кліше та ярликів; створення матеріалів, вкладених у їх руйнування; спроба показати різні межі конфлікту та різні підходи до його подолання є ключовими у підготовці матеріалів з перехідного правосуддя.

ДЕТАЛІ ВСЬОГО

Увага до деталей є наріжним каменем будь-якого доброго матеріалу – присвячений він перехідному правосуддю чи ні. Проте враховуючи важливість матеріалів, чиїм завданням є розповідь про людей, події або дії в ході конфлікту або після нього, увага до деталей набуває ще більшого значення. Історія, причини, особливості, протиріччя, мотивація кожного героя або групи людей дозволяє не тільки підсвітити всі межі того, що відбувається, але й розповісти глядачеві можливі та необхідні шляхи примирення та вирішення проблем, які неминуче виникають після закінчення війни. Не завжди можна однозначно сказати, хто є жертвою, хто лиходієм, а хто героєм – часто це може бути одна і та сама людина. Саме тому деталі та відтінки набувають неймовірної важливості, дозволяючи людям самим прийти до такого розуміння. А згодом деталі того, що відбувається в період конфлікту, стають основою для правосуддя та справедливості (наскільки вони можливі).

СХЕМА 5. ОБОВ'ЯЗКИ ЖУРНАЛІСТА, ЯКИЙ ОСВІТЛЮЄ ТЕМУ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ

**ПОДАВАТИ ІНФОРМАЦІЮ
ТОЧНО ТА ПОВНОЮ МІРОЮ**

Тема перехідного правосуддя та збройного конфлікту вимагає найбільш ретельної перевірки джерел інформації та отриманих даних. Варто звертатися до першоджерел, спілкуватися зі свідками подій, порівнювати інформацію у декількох місцях. Окрім того, журналістський матеріал повинен містити відповіді на ключові питання – що/хто, де, коли і як.

ПИСАТИ ПРО МОЖЛИВОСТІ

Важливо говорити не тільки про проблеми, але й описувати можливі шляхи їх вирішення. Донесення актуальності самої проблеми не має бути ключовою метою матеріалу. Люди хочуть бачити конкретні виходи із ситуації, навіть якщо вони є складними або не можуть подолати труднощі у повній мірі.

**ВИКОРИСТОВУВАТИ
ЗРОЗУМІЛУ
ДЛЯ ЛЮДЕЙ МОВУ**

Тема перехідного правосуддя є складною, різнобічною та містить безліч специфічних термінів – комбатанти, амністія, реінтеграція, сатисфакція тощо. Подібні слова повинні бути пояснені простою мовою або замінені на більш зрозумілі для пересічних громадян. При цьому важливо не уникати важливих для пояснення перехідного правосуддя тем лише через складність термінології та процесів.

РОЗУМІТИ ТА ЧЕСНО ОПИСУВАТИ КОНФЛІКТ

РОЗРІЗНЯТИ ІНТЕРЕСИ ВСІХ УЧАСНИКІВ

ПАМ'ЯТАТИ ПРО ПРИНЦИП «НЕ ЗАШКОДЬ»

Беручись за тему перехідного правосуддя, журналіст має розібратися не тільки у термінології та законодавстві, а й в тому, що являє собою існуючий конфлікт, його причини, основи та ключові етапи розвитку. Без розуміння цього буде складно чесно і компетентно описувати процеси, направлені на встановлення миру та гарантування неповторення конфлікту знову.

Тема конфлікту завжди передбачає декілька задіяних сторін. Журналіст має не тільки ідентифікувати всіх учасників конфлікту, але й розуміти їхні мотиви та вчинки. Окрім того, тут важливо дотримуватися балансу представленості цих сторін в освітленні подій. Так, варто розуміти компетентність учасників розмови, орієнтуючись на рекомендації експертів та перевірені джерела даних. Також не треба поширювати думки сторін конфлікту, якщо вони містять погрози насильства, агресію, брехню, дискримінацію та напади на ґрунті ненависті.

Цей принцип передбачає, по-перше, обережне висвітлення приватного життя людей, адже розголошення персональних даних може негативно вплинути та подальше життя як героїв журналістського матеріалу, так і їхніх родин. Особливо це є актуальним для дітей, підлітків, постраждалих людей та людей, які підозрюються у скоєнні незначних злочинів. По-друге, надання неперевіреної або односторонньої інформації щодо певних суспільних процесів може також викликати негативні наслідки у суспільстві – паніку, протести, недовіру до державних органів влади, ігнорування законодавчих норм тощо. Це може зашкодити не лише певній людині, яка отримала та скористалася неправдивою інформацією, а громадянам в цілому, якщо така інформація пошириться серед інших ЗМІ.

СХЕМА 6. ТЕМИ, ЯКІ ПОТРІБНО ОСВІТЛЮВАТИ У РАМКАХ МАТЕРІАЛІВ ПРО ПЕРЕХІДНЕ ПРАВОСУДДЯ

ПОТОЧНІ ПОДІЇ

Найбільш затребуваними рішеннями та інформацією є такі, які допомагають людям орієнтуватися у подіях, що відбуваються, уникати труднощів і долати їх наслідки. І хоча за визначенням перехідне правосуддя сконцентроване саме на останньому, журналістика ще під час конфлікту виконує найважливішу функцію – протоколює те, що відбувається, та створює основу для встановлення істини в майбутньому. Також журналіст у своїй роботі може допомагати простим людям - давати необхідну інформацію, висвітлювати ризики, спростовувати пропаганду та обман.

ТЕМИ, ЩО РОЗ'ЄДНУЮТЬ

При цьому дуже важливо бути обережним при освітленні тем, частина з яких може бути вибухонебезпечними. Для України такими традиційно є теми радянської спадщини, відносин російської та української мов, релігії. Також складними темами є людські та матеріальні втрати, питання амністії та пошуки винних. Це не означає, що їх не можна торкатися – навпаки, вони повинні постійно осмислюватися. Однак слід пам'ятати, що будь-яке спрощення, кліше, стигматизація, відмова від виваженого підходу лише провокуватимуть конфлікти.

ТЕМИ, ЩО ОБ'ЄДНУЮТЬ

Для подолання будь-якого конфлікту та його наслідків найважливішими стають об'єднуючі теми. Традиційно українців поєднують проблеми та досягнення на міжнародному рівні – це дозволяє людям відчувати свою силу та можливість подолати будь-які труднощі. Можливо, саме ці теми (наприклад, спільне минуле, спортивні успіхи чи проблеми екології) могли б стати хорошим початком, що об'єднує увагу людей, які були по різні боки конфлікту. Також важливою темою, що об'єднує, є тема спільного майбутнього, проте при її освітленні потрібно бути дуже чутливим до того, що багато хто може сприйняти як загрозу. Так, наприклад, сьогодні, коли ще далеко до примирення тема правосуддя та справедливості сприймається неоднозначно всіма аудиторіями – у неї вкладаються суб'єктивні смисли.

ВРАХУВАННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ

Важливим аспектом освітлення теми перехідного правосуддя є врахування потреб різних категорій населення, особливо це стосується жінок та дівчат. Дослідження показують, що у період конфліктів саме вони є більш вразливими, аніж чоловіки. Серед основних факторів уразливості – відсутність медичних, психологічних та соціальних служб, які б враховували гендерні аспекти; підвищений ризик сексуального та іншого гендерного насильства; існуюча гендерна нерівність і дискримінація в суспільстві; посилення економічних обов'язків у сім'ї через втрату чоловіків під час бойових дій тощо. Усе це слід враховувати під час освітлення теми примирення та обговорення концепцій справедливості та законності перехідного правосуддя.

РУШЕННЯ СТЕРЕОТИПІВ

Одним із завдань медіа у висвітленні перехідного правосуддя є руйнування стереотипів, спрощень та кліше, на яких зазвичай будується пропаганда, мова ворожнечі та багато повідомлень у ході конфлікту. Це важлива місія – «розчарувати», «розкодувати» людей, які бачать у таких самих, як вони, людях «жертв» чи «лиходіїв», не помічають численних відтінків у тому, що мало місце і часто спираються на незначний обсяг інформації, не розуміючи загальної картини. Руйнування стереотипів веде до прийняття інших людей, розуміння їхніх мотивів, емпатії та навпаки неприйняття злочинної поведінки, маніпуляцій.

ДОПОМОГА В РЕІНТЕГРАЦІЇ ВСІХ УЧАСНИКІВ КОНФЛІКТУ

Кінцевою метою більшості матеріалів про перехідне правосуддя і те, що відбуватиметься після конфлікту, може стати реінтеграція всіх учасників і сторін конфлікту в мирне життя поруч один з одним. До цього потрібно прагнути, використовуючи всі можливі ресурси та показуючи те, що об'єднує, а також висвітлюючи бажання простих людей до життя у справедливому та передбачуваному суспільстві.

СХЕМА 7. ЯК ПЕРЕХІДНЕ ПРАВОСУДДЯ ВІДОБРАЗИТЬСЯ НА ЛЮДЯХ

ФОКУС НА ЛЮДЯХ

Освітлення будь-якої теми, пов'язаної із конфліктом, і особливо періоду, який настає після його закінчення, повинно проводитися з точки зору простої людини, яка проживає в зоні конфлікту. Важливо саме те, що турбує пересічних громадян. Опис повсякденних проблем та труднощів простих людей, освітлення можливих рішень щодо відновлення комфортного та передбачуваного життя для них – найбільш важлива частина журналістики в цей період.

ПРАГНЕННЯ ДО НОРМАЛЬНОСТІ, СТАБІЛЬНОСТІ

Яким б тривалим та гарячим не був конфлікт, скільки б руйнувань і горя він не приніс, люди завжди будуть прагнути до того, щоб він закінчився і почалося «нормальне життя» – з доступними водою, світлом та газом; працюючими магазинами, освітою, медициною; можливістю вільно пересуватися; документами, які визнають в інших країнах та ін. До цього прагнуть усі сторони конфлікту, і про те, як це буде досягатися, і потрібно розповідати. Зробити так, щоб люди побачили у перехідному періоді промінь надії, а не загрозу, – найважливіше завдання, адже всі хочуть жити звичайним життям та планувати завтрашній день.

«ЩО ВОНИ ПРО НАС ДУМАЮТЬ»

Варто враховувати, що кожен конфлікт – це, насамперед, зіткнення двох або більше сторін, за кожною з яких рано чи пізно виявляється ціла спільнота людей. Саме від того, як ці люди сприймають один одного, а також те, що вони думають про те, як їх самих сприймає інша сторона, багато в чому залежить побудова миру та успіх перехідного періоду. Журналіст (як і соціолог, наприклад) у цьому випадку несе найважливішу місію – не тільки розповісти правду про те, що думають одні люди про інших, а й досліджувати, чому вони думають таким чином; відокремлювати травму від наслідків пропаганди; знаходити можливі точки перетину.

РЕАЛЬНІСТЬ ЗМІН

Люди, які звикли жити в конфлікті, не чекають від змін нічого гарного та цінують навіть ту мінімальну стабільність, яка у них є. Тому освітлення різних аспектів перехідного правосуддя потрібно спрямовувати на те, як воно спростить і покращить життя на територіях, які були охоплені конфліктом, – чи стануть більш передбачуваними умови життя; які сервіси з'являться; як буде відновлюватися система місцевої та державної влади; як проходитимуть вибори; як, коли і ким буде здійснюватися правосуддя; як будуть відновлюватися та дотримуватися різні права. Завдання журналіста – зробити так, щоб за сухими формулюваннями законів люди побачили реальні зміни, які почнуть відбуватися в їхньому житті.

ПРАВОВЕ ПОЛЕ

Щоб досягти мети, зазначеної вище, журналісту знадобиться багато сил та енергії. По-перше, необхідно стежити за нормативними актами, що приймаються у сфері перехідного правосуддя (або не приймаються). По-друге, потрібно спілкуватися з експертами у цій сфері, які допоможуть зрозуміти зміст прийнятих і реалізованих норм, їхні потенційні завдання та загрози. По-третє, необхідно брати до уваги популістів, конспірологів і пропагандистів, які можуть викривляти ті чи інші норми законів у громадській сфері, сіяти страх і недовіру.

ЩО БУДЕ З ПРАВАМИ

Звичайно людей насамперед цікавить, що буде з ними та їх правами. Саме цей фокус при висвітленні теми перехідного правосуддя необхідно використовувати. Великі наративи, такі як «доля країни», «історичний шлях», «доленосні рішення» звичайно важливі, але перехідне правосуддя працює, в першу чергу, щоб відновити та захистити права простої людини. Право на життя, на свободу пересування, майнові права, право бути повноцінним громадянином без дискримінації та багато інших – передусім про них треба розповідати людям у матеріалах про перехідне правосуддя. Хто гарантує дотримання цих прав, як можна їх захищати і відновлювати – це не просто інформація для суспільства, а й важлива частина фундаменту для стабільного світу в майбутньому.

ЯКИМ БУДЕ НОВЕ МАЙБУТНЄ БЕЗ ВІЙНИ

Зрештою мирне майбутнє, коли люди захищені, їхні діти можуть вчитися; їхні права гарантовані, а держава визнає та виконує свої зобов'язання перед громадянами, – саме ця картина змушує людей бажати миру більше, ніж війни та робити кроки назустріч один одному.

ДЛЯ НОТАТОК

A series of horizontal dotted lines for taking notes.

ДЛЯ НОТАТОК

A series of horizontal dotted lines for taking notes.

ДЛЯ НОТАТОК

A series of horizontal dotted lines for taking notes.

Харківський інститут соціальних досліджень

Автори:

Денис Кобзін

Світлана Щербань

Дизайн – Юлія Пилипенко

Більше інформації про діяльність ХІСД на
<https://khir.kharkov.ua>

